

HAMISÍTÁSOK HALMAZA

A Vajdasági Levéltárban található, Gombosra vonatkozó dokumentumok bemutatása és elemzése

2011 májusában kapcsolatba léptem Mezei Zsuzsannával, a Vajdasági Levéltár munkatársával. Kérésemre megmutatta, kezembe is adta a Gombosra vonatkozó levéltári dokumentumokat. Összesen háromszor mentem tanulmányozni ezeket, mire kialakult bennem a kép, amelynek alapján az alábbiakra jutottam.

Kaptam tőle egy általa a levéltári dokumentumok alapján összeállított, a gombosi áldozatok nevét tartalmazó összesítő névsort. Már első ránézésre észrevettem, hogy a lista nem pontos. Arra következtetek ebből, hogy nem lehetnek pontosak a lemészároltak adatait őrző dokumentumok sem. Következtetésemet, teljes felelősséggel, az alábbiakra alapozom: A levéltári névsor több nevet tartalmaz, mint ahány áldozatról tudunk. Ez nem elképzelhetetlen, de a magyarul tudó kutatónak nem nehéz észrevennie, hogy egy-egy név többször és hibásan van leírva, s úgy szerepel, mintha más-más személyről lenne szó. Például a nagyapám, Komáromi István neve kétszer fordul elő, egyszer mint Komorai Stevan, másodszer mint Komaromi/Komorati Istvan, Menráth Lajos nagybátyám neve pedig háromszor bukkan fel: Lenhard/Lanrad Lajoš, Menhart Ljudevit és Menrat Lajoš. Van rajta egy Nemes Pál meg egy Nemet Pál, de szerintem egy és ugyanazon személyről, Nemes Pálról van szó. Hasonló elírás alapján Nemes Gáspár is be van írva még egyszer mint Nemet Gaspar.

A nevek mellett olvasható „háborús bűnös” minősítéssel is gondom van. A saját családunk példájával tudom igazolni következtetésem helyességét. Naplójában édesapám nem foglalkozik politikai kommentárokkal, csupán leírja, hogyan zajlott le a hatalomátvétel. Lemészárlására azonban valami indokot kellett találni. Mivel sem az ő, sem családunk más tagjai esetében nem találtak valós indokot, kitaláltak bármit. Az ő háborús bűnössé minősítését csupán egyetlen esetben lehetne elfogadni. Nevezetesen akkor, ha jogilag elfogadható az a tézis, hogy háborús rezsimváltás esetén mindenki háborús bűnös, aki a vesztes államhatalomnak a szolgálatában áll. Ebben az esetben azonban háborús bűnösnek kell tekinteni például minden lengyelt, aki bármilyen tisztséget betöltött az 1938-ban szétdarabolt Lengyelországnak a Német Birodalomhoz csatolt részében. Úgyisint minden franciát, aki bármilyen szinten állami szolgálatban állt a Pétain marsall által irányított franciaországi régióban. Holott De Gaulle még magának Pétainnek is megkegyelmezett.

Hogy csupán ennél a két példánál maradjunk. A levéltári listán a következő nevek is szerepelnek: 1. Bartu Gellert, 2. Loboda Márton, 3. Mészáros Lajos, 4. Povák (Povas) Károly, 5. Tímár Imre. Feltűnő, hogy ezeknél a neveknél nincs beírva a likvidálás oka, de még a foglalkozásuk, életkoruk sem. Egyáltalán nem sikerült kideríteni, hogy gombosiak voltak-e. Mindenesetre a levéltári adatokban a gombosiak között szerepelnek.

Loboda Gábor már említett írása szerint elhurcolták a nagybátyját, Tímár (Tiller) Ferencet, a Szabadkán élő író, újságíró. Ő nem szerepel a levéltárban talált gombosi listán, mivel Szabadkán dolgozott, ott is tűnt el. Természetesen én felvettem a gombosi áldozatok közé. A levéltárban készült névsorban, mint korábban láttuk, még két Tímár vezetéknevű férfi neve található: Tímár János, akinek a neve mellett a víztársulati hivatalnok foglalkozás szerepel. Őrá Matuska is utal. A harmadik a levéltári névsorban Tímár/Timer Imre, aki szerintem valamilyen keveréke az első kettőnek, tehát vélhetően nem is létező személy.

A levéltárban készült táblázaton az összes elhurcolt személy neve mellé valamilyen elmarasztalásnak szánt, politikával kapcsolatos megjegyzés van írva: turáni vadász, imrédista, rendőrvezető, magyar katonai önkéntes. Tehát akire nem tudtak semmit rábizonyítani, arra ráfogtak valamilyen eleve elítélendőnek minősíthető aktivitást: szélsőséges párt tagja, magyar állami szolgálatban állt és hasonlók. Ez azonban az elfogadhatatlan kollektív bűnösség elvének alkalmazása, mert nem szól arról, hogy személy szerint követett-e el bármilyen bűncselekményt.

Saját családjunkban az otthon hallottakból tudom, hogy nálunk senki sem volt szélsőséges, ezt édesapám naplója is bizonyítja, de a fent említett állítólagos gombosiak neve mellé sincsenek ilyen minősítések írva. Ez mégis arra utal, hogy a gyilkosoknak vagy a hatóságoknak szüksége volt arra, hogy akár utólagosan és hamisan befeketítse a lemészároltakat.

Sokakról írták le, hogy a turáni vadászok közé tartozott. Többek között Zomborban is volt fiókszervezetük, és Gomboson is voltak tagjai. Egy ilyen gombosi, a levéltári feljelentőlapok szerint, beárulta a másik kettőt, s így megmenekült, a másik kettőt pedig a többivel együtt elhurcolták, és bírósági eljárás nélkül kivégezték. Másik példa, hogy a fiatal, 25 éves Nemes István éppen rendes katonai szolgálatát töltötte a magyar hadseregben, szabadságra jött haza Gombosra, amikor elcipeltek őt is, azzal az ürüggyel, hogy katonai önkéntes.

A rendőrvezető, mint a többi alkalmazott is – a jegyző, az aljegyző, a tisztviselők és a többiek –, a községházán végezték rendes feladatukat. A titóista rendszer ezt is bűnként könyvelte el.

Imrédista jelzővel illették azokat a szélsőjobboldal iránt elkötelezett személyeket, akik Imrédy Béla¹ egykori miniszterelnök elveit követték. Ha akadt is Gomboson az általa vezetett valamelyik pártnak – a Magyar Élet Pártja volt a legismertebb – követője, maga a párt nem játszott szerepet a falu életében.

¹ Imrédy Béla (Ómoravica, 1891 – Budapest, 1946) elismert pénzügyi szakértő, a két világháború között sok fontos pozíciót töltött be Magyarországon. Volt miniszterelnök, pénzügyminiszter, a Magyar Nemzeti Bank igazgatója, elnöke. Neve az általa kidolgozott első két zsidótörvénnyel vált ismertté. Háborús bűnösként Budapesten halálra ítélték és kivégezték.

„A háborús bűnöket kivizsgáló bizottság Gombos lakosai között egyetlen háborús bűnöst sem talált. A magyar lakosság körében a Nyilaskeresztes Pártnak nem volt egyetlen helyi tagja sem. A partizánok 1944. október 26-án érkeztek Gombosra, a katonai közigazgatás bevezetése után. A gombosi áldozatokat éjszaka hurcolták el, de sem a végrehajtók kilétét, sem azt, hogy mikor és hol végeztek a foglyokkal, azóta sem tudja senki. Valószínűleg a többséget helyben végezték ki.”²

Mezei Zsuzsanna levéltáros szerint mindazokat, akiknek a neve mellett a dokumentumon az OZNA szerepel, gyorsan és ítélet nélkül likvidálták, minden formáságot mellőzve. A gombosi listán minden név mellett szerepel az OZNA. Az volt a parancsadó és egyben a végrehajtó is. A fentebb leírtak alapján nyugodt lélekkel leírható: a gombosi listán szereplők ártatlanok voltak. Ha mégsem így lenne, azt a levéltárakból esetleg előkerülő újabb dokumentumokkal be kell bizonyítani. Az áldozatokra vonatkozó eddig előkerült dokumentumok adatait a vérengzés után jóval később, 1945 novemberében összegezték és jegyezték be egy nagyobb füzetbe. Az egész anyag a 183-as fondban található, a dokumentumok pedig a „str. pov.” (szigorúan titkos) 54/45-ös számú dokumentumkötegben vannak. Az elhurcoltakról, kivégzettekről található még adatok kartonokon is, melyeket személyekre vonatkozóan vezettek, valamint egy nagy, megsárgult füzetben is, amelyben fel vannak sorolva más helységi áldozatok is, és ugyanott vannak az egy-egy személyre vonatkozó feljelentőlapok. Két, Gombosról elhurcolt személynél szerepel az F.br.³, s ezt követi az aktaszám, ami azt jelzi, hogy valaki feljelentette őket mint háborús bűnöst, és el is ítélte őket. Az ítéleteket nem találtam ott. Az egyiknél az F br. 2679 szám található, elhurcolásáról és a kivégzéséről nincs adat. A másik, az F br. 6284 számot viselő személyt a többi ártatlannal együtt az OZNA végezte ki 1944. november 6-án. Ezek szerint nem is érte meg a bíróság által hozott ítéletet. Az anyagban található kitöltött feljelentőlapoknak számunkra nincs jelentősége, mert a feljelentők a bűnök-gaztettek elkövetőiként a magyar csendőröket jelölték meg. Ez a gombosiakra nézve kedvező adat, valójában egy újabb bizonyítéka ártatlanságuknak. A feljelentési űrlapok a következő kérdéseket tartalmazzák: a cselekmény tette; adatok a cselekményről; a színhelyéről; a cselekmény leírása; bizonyítékok; a kár jellege; értéke dinárban; a tanúk, akik bizonyítják mindezt; a feljelentő aláírása. A gyilkosságok indoklásaként bűncselekménynek számított az is, hogy az emberek ujjongtak a magyar honvédek 1941. évi bejövetelekor.⁴ Fölteszem a kérdést: Melyik nép nem tette a történelemben, és nem teszi ezt most is szerte a világon, hogy örül a saját nemzete részéről történő hatalomátvételnek?!

Annak idején a magyar lakosság magyar dalokat énekelt, ujjongott, örömét fejezte ki minden módon, virágot szórtak a honvédek lába elé, fényképezkedtek velük, ölelgették őket.

² Mezei Zsuzsanna: Rendszerváltás a Vajdaságban 1944/45-ben a Vajdasági Levéltár fondjainak tükrében. (Kézirat, 372-283. o.)

³ F.br. - A szerb Fond broj, magyarul: az iratszóma száma

⁴ A Délvidéken abban az időben igen elterjedt kifejezésként volt használatban az 1941-es visszacsatolás jelölésére: a magyarok bejövetele.

Elképzelhető, sőt biztos, hogy voltak, akik továbbra is a magyar hatalom szimpatizánsai maradtak, erről azonban nem írhatok, mert ilyen adatom nincs. Annyi biztos, hogy a falura abban az eufórikus hangulatban is a tolerancia volt jellemző. A fent leírtak nem adtak okot jogi felelősségre vonásra, és semmiképpen sem jogosította fel a „felszabadítóinkat” bírósági eljárás nélküli tömeggyilkosságokra.

Íme még néhány részlet Mezei Zsuzsanna említett tanulmányából: „Bemutatok néhány olyan iratot is, melyeket fontosnak tartottam a hatalmváltás ecsetelésére. Természetesen figyelmem nem terjedhetett ki mindenre, és nem is ez volt a célom, hanem az, hogy felkeltsem a kutatók figyelmét a Vajdasági Levéltár ezen fondjainak a kutatására, feltárására (...). 1944. március 10-én alakult meg a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság. Mivel ebben az időben a Vajdaság területén még dúlt a háború, csak illegálisan folytathatta tevékenységét. 1944. októberében, mikor már Vajdaság legnagyobb részére bevonultak a partizánok, a tartomány székhelye Újvidék lett. (...) Bánát, Baranya és Bácska Katonai Közigazgatását 1944. október 17-én vezették be Tito parancsára, és ugyanúgy az ő parancsára is szüntették meg 1945. január 27-ei dátummal, azzal, hogy a parancs csak február 15-én lépett hatályba. A katonai közigazgatás élére Ivan Rukavina vezérezredest nevezték ki, aki személyesen a főparancsnoknak, Titónak volt alárendelve. (...) A bűnösök és a népellenesek *nyilvántartó kartonjai* következnek. Ezek kis kartonocskák, kb. 10x7 cm méretűek, és dobozonként három csoportra vannak felosztva. Vannak az »I«, »O« és »P« betűsek. I azt jelenti, hogy az a személy vizsgálat alatt van (pod istragom), az O (optužen) alatt az elítéltek⁵ nevei vannak, a P (presuđen) csoportban levő lapocskákon pedig azoknak a neve van felírva, akiket bírósági ítélet nélkül likvidáltak (...).⁶ A 73-as könyv az 1944-45-ben önkényesen kivégzett háborús bűnösök nyilvántartása. Abban a rubrikában, ahova azt kellett bejegyezni, hogy ki döntött a kivégzésről, minden esetben az OZNA (Népvédelmi Osztály) rövidítés van bejegyezve. A könyvben nincs megjelölve, ki és mikor vezette ezt. 1006 magyarnak a neve van felírva, 468 horvát és más nemzetiségűé. A kivégzések legtöbbje 1944. októberében és novemberében lett végrehajtva (...).⁷ Az a személy, akit az OZNA végzett ki, nem volt bíróság elé állítva, tehát ítélet nélkül, ártatlanul esett áldozatul. (Ezek mellett a nevek mellett a kivégzés napjával a legtöbb esetben 1944. november 6-a és 7-e van megjelölve, csak néhány személynél november 2-a vagy 15-e. Érthetőek a nevek írásánál tapasztalható pontatlanságok. A partizánok nagy tömege messze vidékről jött erre a tájra, nem hallottak még és főleg nem írtak le magyar vagy német neveket. Azonkívül elképzelhetjük azokat a szerencsétlen, rémült, az őszi éjszakában csaknem meztelen, didergő, ijedt férfiakat, hogy is tudhattak volna pontosan, világosan beszélni, adatokat bemondani. Nyilván emiatt is pontatlanok a nevek és a foglalkozás megjelölése. Én egy általános zűrzavart vélek felfedezni, még a kivégzők részéről is.

⁵ Az optužen kifejezés valójában nem elítéltet, hanem vádlottat jelent. (M.M. megjegyzése.)

⁶ A szerb jogi terminológia szerint a bírósági ítélettel elmarasztalt személyt osuđen szóval jelölik. A partizánok a likvidáltakra következetesen nem ezt a kifejezést alkalmazták, hanem azt írták a dokumentumukra, hogy presuđen, amit magyarul úgy mondhatnánk, hogy esetében született elmarasztaló döntés.

Ternovác István újságíró tollából Mezei Zsuzsannával készített interjút jelentetett meg a VMDP 2010. november 3-i, 221. számú elektronikus Hírlevele a Vajdasági Levéltár dokumentumaival kapcsolatosan. A kérdezett, többek között, ezt válaszolja: „(...) Kiválasztottam, hogy mire összpontosítok. Én a bírósági ítélet nélkül kivégzettekkel kapcsolatos adatokat kutatom. A levéltári adatok arról tanúskodnak, hogy az áldozatok neve mellett az osuđen vagy a presuđen minősítés szerepel. Előbbieket bírósági ítélet útján, utóbbiakat anélkül végezték ki. (...) Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a kivégzettekéről az akkori hatalom pontos nyilvántartást készített. Minden áldozatról külön személyi kartont vezettek. Nem spontán gyűjtötték össze a kivégzendőket. Az akkori hatalom 1945. február 4-én az ún. 54/45-ös rendeletében azt követelte a települések vezetésétől, hogy küldjék el a kivégzettek névsorát.⁷ Ezeknek a névsoroknak a kutatásával foglalkozom. (...) Nem szeretnék jóslatokba bocsátkozni, de becslésem szerint legfeljebb 10-12 ezer ítélet nélkül kivégzett áldozat nevét sikerül majd összeszedni a Vajdasági Levéltár adatai alapján. Ebben nincsenek benne az Újvidéken kivégzettek, 40 ezer áldozat nevét azonban nem tartom valószínűnek, hogy sikerül összeírni. (...) Bácskában a feljelentések alapján nyolc »háborús bűnös« kategória létezett. Az első csoportba azok tartoztak, akik a magyar hadsereg bejövetelekor bűnt követtek el, pl. ha valaki örülni merészelt, akár úgy, hogy integetett a bevonuló magyar hadseregnek. A második csoportba kerültek azok, akik bevonultak a magyar hadseregbe. A harmadik csoportba sorolták a[z 1942-es – A szerk megj.] razziában résztvevőket. A negyedikbe a különböző táborokban elkövetett bűnök felelőseit. Ötödik csoportba tartoztak a kényszersorozások felelősei, a hatodikba a kényszermunkával kapcsolatos bűnök elkövetői, a hetedikbe az elhurcolásban, deportálásban érintettek és végül a nyolcadikba a vagyon ellen elkövetett bűnök vétkesei. Emellett minden magyar párt tagját háborús bűnösként kezelték. De a falu dobosa vagy a mezőőr is háborús bűnös volt. Aki nem fért bele ebbe a nyolc csoportba, azt egyszerűen népellenességként kezelték. (...) A kivégzettek könyve, amely, mint már említettem, több mint ezer áldozat nevét tartalmazza, az OZNA-t jelöli meg mint a kivégzések elrendelőjét és végrehajtóját.” Családunk likvidált tagjainak a neve mellett a PRESUĐEN megjegyzés áll. Szerintem ezzel már bizonyítható az ártatlanságuk.

⁷ Talán ez volt az az intézkedés, amelyről dr. Mészáros Sándor tett említés a Holtjá nyilvánítva I. c. könyve 200. oldalán, de másutt is. Mészáros ugyanis közli, hogy Svetozar Kostić-Ćopó és Jovan Beljanski Lalo, az OZNA vajdasági felelős vezetői Tito és Aleksandar Ranković, a rendőrség minden ágazatának teljhatalmú főnöke rendeletére felmérést végeztek a lemészárolt magyarok számáról. Lehet, hogy ekkor kellett a helyi hatóságoknak készíteniük az itt emlegetett jelentéseket.

Maros János a százhalombattai állomáson

M. KIR. II. HIRADÓ ZÁSZLÓALJ
ANCNSOKSÁG

1484 szám.
1939.

Tapolca
Bécsényi u. 16.

Igazolvány

a Felvidék visszacsatolásának emlékére alapított emlékrem
viselésének jogosultságára.

Maros János tart. tizedes részére

Születési év, hely és ország: 1914, Vinkovce (Crijoszlávia)

Szüldánya leánykori neve: Csáthy Anna

Illetdségi hely: Székesfehérvár, Felső m.

Kelt Gomboson 1944. évi december hó 6-án

6858. Attila-nyomda r.-t.

Maros János

Maros János tartalékos tizedes kitüntetése